

CRITICA GLOBALISMULUI FUNDAMENTALIST

SERGIU TĂMAȘ*

Crizele economice prin care trec periodic societățile, în afară de efectele lor negative pentru dinamica unei societăți, îndeplinesc multiple roluri sociale, care pot fi considerate benefice — pun în evidență dezechilibre economice, curăță piața de efectele unor decizii economice eronate, creează noi oportunități pentru relansarea activităților economice. Un asemenea rol pozitiv poate fi considerat și faptul că, prin toate aceste efecte, crizele pun în evidență validitatea sau lipsa de validitate a unor doctrine economice și politice.

Din acest punct de vedere, în desfășurarea actualei crize financiare o serie de țări au făcut față șocului mult mai bine decât altele, datorită poziției doctrinare adoptate în politica economică. În planul ritmurilor de creștere economică, „centrul lumii” format din triumphiul marilor puteri industriale — Statele Unite, Uniunea Europeană, Japonia —, în urma aplicării rigide a regulilor neolibérale codificate în așa-numitul „Consens de la Washington”, a fost devansat, în ultimul deceniu, de către grupul „țărilor emergente” (China, India, Brazilia, Africa de Sud, Turcia și altele), care au recurs la diverse mixturi de politici ce n-au respectat ortodoxia neoliberală.

În plan politic, aceste evoluții se reflectă și în modul în care au loc dezbaterile și soluționarea problemelor globale. Efectiv s-a realizat tranziția de la o configurație restrânsă a puterilor responsabile pentru afacerile globale (G-7) la o configurație mai amplă ce include și puterile emergente (G-20). Modificarea n-a fost doar de ordin statistic, ci una mult mai profundă, întrucât puterile emergente demonstrează prin pozițiile adoptate că sunt decise să intervină activ în rezolvarea problemelor cu care se confruntă lumea globală. Această situație nouă și inedită ne oferă posibilitatea de a analiza câteva aspecte privind aplicarea într-o manieră fundamentalistă a doctrinei liberale.

1. Starea actuală critică a economiei mondiale nu este consecința unor „mecanisme automate” ale forțelor economice, ci rezultatul aplicării unor politici motivate de doctrina unui neoliberalism radical, elaborat în perioada guvernării Thatcher în Marea Britanie și a preșidenției lui Ronald Reagan în Statele Unite. Subliniem că această precizare nu pune sub semnul întrebării validitatea liberalismului ca doctrină, ci doar a uneia din variantele sale, care a devenit dominantă

* Prof. univ. dr. la Facultatea de Științe Politice a Universității Creștine „Dimitrie Cantemir”.

la nivel global în anii '80¹. Orientarea liberală inițiată de doamna Thatcher și președintele Reagan a fost motivată de preocuparea acestor lideri de a elabora o strategie capabilă să asigure menținerea unei poziții dominante pentru „centrul” economiei mondiale format din triunghiul Statele Unite, Europa, Japonia.

Axul principal al doctrinei a fost ideea dereglementării piețelor și a retragerii statului din sfera economică. Măsurile concrete au avut în vedere dereglementarea raporturilor dintre piețele interne și internaționale, reducerea barierelor din calea fluxurilor comerciale, mișcarea neîngrădită a capitalului și a forței de muncă, acceptarea fluxurilor financiare speculative, internaționalizarea producției pe calea delocalizărilor și expansiunea neîngrădită de reguli a corporațiilor multinaționale. Premierul Angliei a caracterizat aceste măsuri drept „comandamente” ale timpului istoric, susținând că „nu există alternativă”, pentru că „economia controlată de stat este rețeta unei creșteri lente, în timp ce întreprinderea liberă în cadrul legii obține rezultate mai bune...”².

Această viziune s-a concretizat în reguli universale de comportament la nivel planetar, aplicate prin intermediul instituțiilor internaționale de genul Băncii Mondiale, reguli considerate drept *soluții unice și impuse ca norme politice și economice obligatorii* atât pentru guvernarea internă a tuturor țărilor, cât și pentru guvernarea economiei internaționale. Această interpretare a devenit una „hegemonică”, o paradigmă impusă discursului social și o „artă a guvernării globale”³. Problemele puse de existența unor diferențe de dezvoltare economică între economiile diferitelor state au fost considerate minore.

Dezintegrarea sistemului de state socialiste și ampla preluare a teritoriului economic al acestui sistem de către multinaționale a consolidat dominația acestei poziții doctrinare. Francis Fukuyama a considerat în eseul „Sfârșitul istoriei” că „asistăm la punctul final al evoluției ideologice a omenirii și la universalizarea democrației liberale occidentale ca formă finală a guvernării umanității...”⁴.

2. O asemenea orientare, similară gândirii fundamentaliste întâlnite în planul doctrinelor religioase, ne permite să apreciem că doctrina liberală n-a rămas imună la modurile dogmatice de interpretare, promovând un comportament politic considerat *infailibil și având o valoare universală, independent de timp și spațiu*.

Pentru ca acest gen de politică să devină credibil, procesele de globalizare au fost interpretate ca fiind procese de nivelare a diferențelor dintre diferitele regiuni ale lumii, ceea ar impune și un comportament economic și politic unitar, la nivel planetar. Thomas L. Friedman, în „Pământul este plat”⁵, explică acest proces prin referiri la dimensiunea tehnologică a dezvoltării, la efectele revoluției în informatică și mijloacele de comunicare. În condițiile în care toate regiunile

¹ După al doilea război mondial, în cadrul sistemului capitalist a fost dominantă varianta unui liberalism „încorsetat” (*embedded liberalism*) de intervențiile statului în economie.

² Margaret Thatcher, „The Bruges Speech”, Cuvântare în fața Colegiului Europei din 20.11.1988.

³ Burchell Graham, Colin Gordon, Peter Miller, „The Foucault Effect: Studies in Governmentality”, University of Chicago Press, Chicago 1991.

⁴ Francis Fukuyama, „The End of History?”, în *The National Interest*, Summer 1989.

⁵ Thomas L. Friedman, *Pământul este plat*, Iași, Editura Polirom, 2007.

planetei sunt conectate prin sateliți de comunicație, rețelele de internet, canalele de televiziune și sistemele de telefonie, rezultă *un efect de aplatizare a planetei* sub aspectul condițiilor de viață. Se induce astfel falsa credință conform căreia toți locuitorii planetei, bucurându-se de roadele dezvoltării tehnologiilor de comunicare, au același acces și la binefacerile economice și sociale.

De fapt, lumea reală „aplatizată tehnologic” doar pe palierul posibilităților de comunicare la nivel global a rămas una „denivelată economic și social”, prezentând „vârfuri” și „depresiuni” economice și sociale, care sunt expresia creșterii decalajelor dintre țările puternic dezvoltate și majoritatea țărilor sărace sau în curs de dezvoltare. În aceste condiții de inegalitate economică, aplicarea diferitelor „dereglementări” și asigurarea diferitelor genuri de „libertăți de mișcare” a capitalului stimulează procesul depozitării țărilor lipsite de forță economică de o parte din resursele necesare dezvoltării și le menține într-o continuă stare de instabilitate economică și socială.

3. Eliminarea obstacolelor din calea „liberei circulații” a capitalului la nivel global, sub forma unui set de reguli cunoscut sub denumirea de „Consensul de la Washington”, a avut efecte economice și sociale negative pentru țările cu economii fragile. Delocalizarea întreprinderilor în „țările-gazdă” este aparent un pas în direcția estompării decalajelor globale, deoarece reprezintă un transfer de tehnologie, creează noi locuri de muncă și, în final, constituie o pârghie a procesului de modernizare a economiei și societății „gazdă”.

În realitate, multinaționalele folosesc prețul scăzut al forței de muncă pentru a obține profituri mai mari, care sunt expatriate în țara lor de origine. În afară de aceasta, în numele libertății de mișcare a capitalurilor, investițiile străine pot pleca oricând, pentru a migra în zonele unde se practică salarii mai mici, ceea ce destabilizează economia țării gazdă.

În același mod negativ funcționează și eliminarea obstacolelor din calea comerțului internațional al produselor agricole. Țările subdezvoltate constată că piețele lor sunt invadate de produsele agricole din metropole, în timp ce producția agricolă locală nu poate pătrunde pe piața țărilor dezvoltate, fiind blocată de o politică protecționistă, abil mascată sub forma reglementărilor privind calitatea mărfurilor, stabilirea de cote de import sau invocarea unor standarde ecologice. Aceste realități, care exprimă inegalități de tratament economic între țări, explică blocarea de mulți ani de către țările subdezvoltate a acordurile negociate la Doha în cadrul Organizației Mondiale a Comerțului.

Urmările cele mai grave ale „dereglementărilor” și ale „deschiderii” economiilor naționale se înregistrează în planul securității financiare a statelor. Capitalul folosește „libertățile de mișcare” pentru operații speculative pe piața financiară, obținând profituri uriașe din diferențele de curs valutar ale diferitelor monede, prin atacarea monedelor aflate în dificultate și provocarea prăbușirii cursului unor monede. Speculațiile financiare destabilizează viața economică a statelor și produc cetățenilor o stare de permanentă nesiguranță. Practica fluctuației libere a valutelor permite capitalului să obțină profituri uriașe prin „atacuri speculative”, dezorganizând economiile țărilor care nu au posibilitatea de a-și apăra moneda în mod eficace.

De altfel, capitalul financiar ajuns într-o poziție dominantă la nivel global funcționează ca un capital care, în loc să contribuie la producția de valori noi, parazitează societatea multiplicându-se prin lovituri speculative. Joseph Stiglitz s-a referit la acțiunile băncilor americane, care au inventat instrumente bancare cu un grad mare de risc, ce au dus la declanșarea actualei crize, drept expresia „falimentului moral” al băncilor⁶.

4. Evoluții negative au loc și în spațiul Uniunii Europene după 1989, prin înglobarea în spațiul comunitar a fostelor țări socialiste din Europa Centrală și de Răsărit. Corporațiile globale au văzut în prăbușirea sistemului de state socialiste o oportunitate neașteptată de extindere într-un vast spațiu economic, intrat în degringoladă politică și socială. Rezultatul aplicării politicii de dereglementare, delocalizare și liberă circulație a capitalului și forței de muncă a transformat zona economică a Europei Centrale și de Est într-un „teren de vânătoare” de active bancare, industriale și agricole de către corporațiile occidentale. La acest proces de acaparare economică s-au asociat și noii magnați din Federația Rusă și Ucraina. Principala „pradă” au fost resursele de energie, marea industrie și marile exploatare animaliere și agricole.

În prezent, în România raportul dintre economia autohtonă și cea deținută de firmele străine este de 90% în favoarea ultimelor. În proporții diferite, dar cu aceleași consecințe, asemenea evoluții au avut loc și în celelalte țări din centrul și estul Europei.

Expatrierea profiturilor obținute de firmele străine, asociată cu un procent redus de profituri obținute de capitalul autohton, frânează dezvoltarea economică a țărilor central și est-europene și accentuează gradul de sărăcie a populației din această parte a Uniunii Europene.

Fluxul de valori și mână de lucru calificată spre vestul Uniunii a permis țărilor europene occidentale nu numai să suporte mai bine șocul crizei, dar unele din ele, cum sunt Franța și Germania, să înregistreze doar după un an de contracție economică (2009) o creștere economică ce se va situa între 1–2% în 2010. În schimb, țările central și est-europene au suportat și suportă, în continuare, consecințele crizei. În afară de aceasta, deși țările din centrul și răsăritul spațiului european, implicit țara noastră, continuă să cotizeze la fondul comun european, aceste țări, în loc să beneficieze de sprijin financiar european pentru a combate efectele crizei, au fost orientate să se împrumute de la Fondul Monetar Internațional.

Această situație de inechitate contravine scopului pentru care a fost creată Uniunea Europeană și anume de a fi un spațiu integrat menit să ofere tuturor membrilor șanse sporite de creștere economică.

5. Țările care în ultimele decenii au putut limita efectele actualei crize și au realizat ritmuri înalte de dezvoltare economică, așa-numitele „economii emergente” (China, India, Brazilia, Indonezia, Mexic, Turcia), deși au regimuri politice diferite, au adoptat o atitudine pragmatică în raport cu provocările dezvoltării, fiecare din ele recurgând la măsuri ce au însemnat o decuplare treptată de

⁶ Joseph Stiglitz, „Moral Bankruptcy”, în *Mother Jones*, ian/feb. 2010.

la comandamentele „Consensului Washington”. Slăbirea presiunii exercitate de anumite constrângeri doctrinare a permis fiecărei țări emergente elaborarea propriei sale conduite apelând la măsuri flexibile. Mai exact, în aceste țări, factorul politic și-a afirmat voința de a deține inițiativa și, în locul unui comportament dictat de o singură doctrină, a optat pentru o conduită pragmatică aplicând un complex de politici de dreapta și de stânga, pentru a susține atât dezvoltarea economică, cât și ameliorarea standardului de viață al populației. În acest context, țările emergente au recurs la aplicarea selectivă a protecționismului pentru a proteja propria piață de tentativele multinaționalelor de a o acapara în manieră monopolistă. Mergând pe această cale, țările emergente au considerat legitimă intervenția statului în economie, nu doar pentru a limita acțiunile capitalului speculativ, ci mai ales *pentru promovarea cu prioritate a măsurilor ce pot stimula dezvoltarea forțelor economice proprii, în scopul echilibrării economiei și formării de resurse proprii pentru dezvoltare*. Prin acest comportament, țările emergente sunt cele ce oferă în momentul de față noi modele de creștere economică, fiecare aducând o anumită contribuție la formarea unui sistem politic internațional multipolar. Fapt recunoscut de Robert Zoellick, președintele grupului de instituții ce formează Banca Mondială, în expunerea ținută la Wilson Center din Washington, când a spus că „lumea de azi are mai mulți poli de creștere economică, mai multe opțiuni în planul strategiilor de creștere, lăsând trecutului unipolaritatea, lideratul unic, strategia unică și căile unice de dezvoltare...”⁷.

⁷ Robert Zoellick, „The End of the Third World? Modernizing Multilateralism for a Multipolar World”, speech held in 14.04.2010, www.wilsoncenter.org.